

Tadeusz Pacholczyk
UAM Poznań

LINGWISTYCZNO-DYDAKTYCZNE REFLEKSJE NAD OBCOJĘZYCZNĄ KOMUNIKACJĄ INTERKULTUROWĄ

W kontekście nakreślonego tematu niniejszej wypowiedzi istotne miejsce zajmują megatrendy (megatendencje) w rozwoju cywilizacji¹, a spośród nich przejście od mono do bi- i multikulturowości. Mając świadomość tego procesu, można określić globalne zadania, swojego rodzaju megatrendy kształcenia, w tym również w zakresie interkulturowym.

Na podstawie tego ogólnego założenia i w świetle innych badań naukowych (por. np.: materiały X i XI Kongresów MAPRJAŁ — Sankt-Petersburg 2003 i Warna 2007²) można sformułować tezę, że jeden z głównych kierunków modernizacji, zarówno glottodydaktyki teoretycznej jak i stosowanej, mieści się w pojęciu *obcojęzycznej komunikacji interkulturowej*. W toku dalszych rozważań ilekroć będzie mowa o *obcojęzycznej komunikacji interkulturowej* będzie ona utożsamiana z *komunikacją interkulturową*. Wcześniej sformułowana teza w istotny sposób skorelowana jest z głównymi założeniami modernizacji dydaktyki języków obcych, które zostały wysunięte w swoim czasie (kilka lat temu) przez Radę Europy. Stąd też zarysowuje się konieczność modyfikacji procesu nauczania/uczenia się języków obcych dostosowującej ją do *komunikacji interkulturowej* z uwzględnieniem przewartościowania wielu założeń współczesnej glottodydaktyki, które do tego czasu wydawały się niepodważalne.

Problemy te można, w przekonaniu autora niniejszych rozważań, uważać za fundamentalne przesłanki, które w istotny sposób determinują racjonalne podejście do akwizycji języka obcego. Na tej podstawie może być mowa o pewnych uwarunkowaniach efektywnego kształtowania *obcojęzycznej*

¹ P. Dalin, V.D. Rust: *Towards schooling for the twenty — first century*. London–New York: Cassel 1996.

² *Русское слово в мировой культуре. Материалы X Конгресса МАПРЯЛ*. Санкт-Петербург: Изд-во „Политехника” 2003; *Мир русского слова и русское слово в мире. Материалы XI Конгресса МАПРЯЛ*. София: Heron Press 2007.

komunikacji interkulturowej jako finalnego celu nauki każdego języka obcego³.

W kontekście nakreślonych wyżej problemów można sformułować główne cele danej wypowiedzi:

- określenie *komunikacji międzykulturowej* jako głównego celu w nauczaniu języków obcych;
- określenie funkcji tej komunikacji;
- przedstawienie podstawowego aparatu pojęciowego bezpośrednio i pośrednio dotyczącego *intercultural communication* z jednoczesną próbą interpretacji niektórych pojęć;
- określenie czynników warunkujących *komunikację interkulturową* (tzw. czynniki ogólne, bazowe, narodowościowo-kulturowe i specyficzne);
- zarysowanie czynników specyficznych determinujących polsko-rosyjski dialog międzykulturowy;
- uzasadnienie kształtowania tzw. *trzeciej kultury*.

Należy podkreślić, że z punktu widzenia współczesnego humanistycznego podejścia do kształcenia, naukę, zarówno języka ojczystego, jak i obcego, można rozpatrywać jako równoległy proces akwizycji języka połączony z poznawaniem kultury danego *etnosu*.

* * *

Często spotyka się pogląd, że interkulturowe nauczanie sprowadza się do przekazania określonej sumy wiedzy o obcojęzycznej kulturze. Na tej podstawie powstaje pytanie, co faktycznie jest głównym celem tego nauczania i w sensie finalnym — *komunikacji interkulturowej*. W rzeczywistości nie jest to prosty przekaz sumy wiedzy o nowej kulturze, a ukształtowanie zdolności do jej rozumienia, do neutralizacji określonych uprzedzeń i negatywnych stereotypów, w równym stopniu w odniesieniu do swojej własnej kultury, jak i do przyswajanej kultury obcojęzycznej. Do tego w istocie rzeczy sprowadza się *socjalno-międzykulturowa kompetencja* podmiotu przyswajającego język obcy. U podstaw tej kompetencji leżą zmiany w wewnętrznych kodach danego podmiotu w sferze intelektualno-wolitionalnej, psychologiczno-emocjonalnej czy też zachowania, zarówno werbalnego jak i niewerbalnego. Wszystkie te

³ Por. np.: T. Pacholczyk: *Общие и базисные обусловленности межкультурной коммуникации*. „Мова” — Науково-теоретичний часопис з мовознавства. Одеса 2006, nr 11, s. 121–126; tegoż: *Глоттодидактические аспекты кросскультурного образования и коммуникации*. „Glottodidactica” — An International Journal of Applied Linguistics. Poznań 2007, vol. XXXIII, s. 106–107.

sfery są ze sobą integralnie powiązane. Oba aspekty zachowania można uważać za wypadkową dwóch pierwszych sfer. Ów cel *intercultural communication* determinuje także zmiany w pozostałych komponentach systemu glottodydaktycznego — dotyczących materiałów dydaktycznych (treści i środki nauczania), innego podejścia do procesu nauczania (metody i chwyt metodyczne) czy też innej roli nauczyciela jako drugiego podmiotu całego procesu. Zagadnienia te wymagają szczegółowego naświetlenia i oddzielnych badań nie tylko teoretycznych, ale przede wszystkim empirycznych.

* * *

Nie ignorując zagadnień dotyczących poszczególnych komponentów systemu glottodydaktycznego w powyższym kontekście (nie stanowi to głównego celu niniejszej wypowiedzi), uznaję za celowe przedstawienie w trakcie dalszych rozważań chociażby w ogólnym zarysie, podstawowych pojęć *lingwokulturologii* i obcojęzycznej *komunikacji interkulturowej*. Pojęcia te funkcjonują w wielu badaniach naukowych, niektóre z nich wymagają zaś pogłębionej refleksji. Z tego też względu należy skomentować choćby kilka wybranych spośród nich.

Jak akcentowano wyżej, współczesna *lingwokulturologia* i *komunikacja międzykulturowa* jako stosunkowo nowe subdyscypliny naukowe wykreały wiele pojęć, a w niektórych przypadkach — terminów⁴.

⁴ Np.: L.A. Samovar, R.E. Porter, L.A. Stefani: *Communication between cultures*. 2nd ed., Belmont, CA—Albany, NY: Wadsworth Publ. 1998; В.В. Воробьев: *Лингвокультурология. Теория и методы*. Москва: Изд-во Российского университета дружбы народов 1997; Ю.Е. Прохоров: *Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев*. Москва: Изд-во „Икар” 1997; M.J. Bennett: *Basic concepts of Intercultural communication: selected readings*. Boston—London: Intercultural Press 1998; Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров: *В поисках новых путей развития лингвострановедения: концепция рече-поведенческих тактик*. Москва: Изд-во Гос. ИРЯП 1999; тychże: *Язык и культура. Три лингвострановедческие концепции лексического фона, рече-поведенческих тактик и сапиентемы*. Ред. Ю.С. Степанов. Москва: Изд-во „Индрик” 2005; *Językowy obraz świata*. Red. J. Bartmiński: Lublin: Wyd. UMCS 1999; В.В. Красных: *Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология*. Москва: Изд-во „Гнозис” 2002; Д.В. Гудков: *Теория и практика межкультурной коммуникации*. Москва: Изд-во „Гнозис” 2003; Т.Г. Грушевицкая, В.Д. Попков, А.П. Садохин: *Основы межкультурной коммуникации*. Ред. А.П. Садохин. Москва: Изд-во „Гнозис” 2003; E. Zawadzka: *Europejski wymiar edukacji w polskich kontekstach 2001*. W: *European Year of Languages 2001: proceedings of the 3rd CER-FIPLV conference 26–28 September 2001, Poznań*. Red. Teresa Siek-Piskozub. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza 2002.

Do takich pojęć (terminów) należą między innymi: *szok przejściowy*, *szok kulturowy*, *kształcenie multikulturowe*, *styl kulturowy*, *stereotyp kulturowy*, *stereotyp narodowościowo-kulturowy*, *lingwokulturowa*, *logoepistema*, *sapientema*, *lingwosapientema*, *taktyki mowne w zachowaniu*, *etnocentryzm* lub *ponadnarodowa tożsamość kulturowa*.

Spośród nich osiem ostatnich, w przekonaniu autora niniejszej wypowiedzi, zasługuje na szczególną uwagę i interpretację.

Pierwszy z nich to *stereotyp narodowościowo-socjokulturowy*. *Stereotyp* można odnieść do pojęć często używanych, ale równocześnie mających charakter dyskusyjny. Dotyczy to prac z zakresu socjologii, etnografii, psychologii, etnopsycholingwistyki czy też lingwistyki. Specjaliści reprezentujący te dyscypliny naukowe dążą do tego, aby w stereotypie wyróżnić te cechy, które odzwierciedlają jego rolę w badaniach dotyczących ich sfery zainteresowań. W związku z tym jest mowa o stereotypach socjalnych, mentalnych, etnicznych i komunikacyjno-mownych.

W badaniach socjologicznych pojęcia *stereotyp socjalny* po raz pierwszy użył Walter Lippmann⁵. Według niego są to uporządkowane, schematyczne, zdeterminowane przez daną kulturę „obrazki świata” funkcjonujące w głowie człowieka, które oszczędzają jego wysiłku przy percepcji złożonych obiektów socjalnych i chronią jego wartościujące pozycje i prawa. W tym ogólnym określeniu *stereotypu socjalnego* uwagę zwraca wyróżnienie jego części składowych, takich jak kulturologiczne (zdeterminowane przez daną kulturę) i psychologiczne (oszczędzają jego wysiłku).

Z kolei w samym pojęciu *stereotypu narodowościowo-socjokulturowego* w komunikacji mownej można wyróżnić następujące charakterystyki.

1) Można go rozpatrywać jako jednostkę mentalno-lingwistycznego kompleksu charakterystyczną dla określonego *etnosu*; jednostka ta jest realizowana w standardowych sytuacjach komunikacji mownej tego *etnosu*; stanowi on stałe, nacechowane socjokulturowo i lokalnie asocjacje w odniesieniu do danej sytuacji.

2) Jest to jednostka socjokulturowo normatywna w komunikacji mownej, charakterystyczna dla danego *etnosu*.

3) Jednostka ta może przejawiać się w formie klisz.

Na podstawie powyższych charakterystyk można wyrazić pogląd, że *stereotyp narodowościowo-socjokulturowy* to taki rodzaj

[...] stereotypu komunikacji mownej, w którym socjokulturowo nacechowana jednostka mentalno-lingwistycznego kompleksu jest charakterystyczna dla przedstawiciela określonej etnokultury; jednostka ta jest realizowana w komunikacji

⁵ W. Lippmann: *Public Opinion*. NY: Harcourt 1922.

mownej w postaci normatywnej, lokalnej asocjacji w standardowej dla danej kultury sytuacji komunikacyjnej”⁶.

Drugie z wymienionych wcześniej pojęć (terminów) dotyczy *lingwokultury*. Można ją uważać za podstawową jednostkę wiedzy kulturowej w kształtowaniu *intercultural communication*. Niektórzy specjaliści interpretują ją jako jednostkę opisu (aspekt lingwistyczny) i jako jednostkę doboru i przyswojenia (aspekt glottodydaktyczny). *Lingwokulturema* to szczególnie jednostka, która zawiera w sobie syntezę wzajemnych związków i wpływów języka i kultury.

W odróżnieniu od słowa i leksykalno-semantycznego wariantu jako właściwych jednostek językowych, *lingwokulturema* zawiera segmenty nie tylko języka (znaczenia językowego), ale również kultury (pozajęzykowego sensu kulturowego), które są reprezentowane przez odpowiedni znak⁷.

W tym kontekście warto podkreślić, że percepcja głębokiego sensu lingwokulturologicznego daje pełne, nawet wszechstronne uświadomienie określonych realiów o charakterze kulturowym.

Kolejna grupa z zasygnalizowanych wcześniej pojęć (terminów) dotyczy: *logoepistemy*, *sapientemy*, *lingwosapientemy* i *taktyk mownych w zachowaniu*.

Termin *logoepistema* motywowany jest językiem greckim: *logos* — słowo, *epistema* — wiedza. W związku z tym końcowy sens tego terminu, w nieco uproszczonej postaci, sprowadza się do wiedzy przechowywanej w języku. Jednakże to nie tylko po prostu wiedza wyrażona przez słowo jako takie. W istocie rzeczy jest to wiedza zawarta w wewnętrznej formie słowa, w jego własnych *związkach z kulturą*. One należą zarówno do języka, jak i do kultury. Można je nazwać symbolami, sygnałami czegoś stojącego za nimi.

Termin *logoepistema* został wprowadzony do lingwistyki przez Witalija Kostomarowa i Natalię Burwikową, jednakże pogłębioną interpretację znalazł w innych badaniach⁸. W przypadku tych ostatnich, *taktyki mowne w zachowaniu* były określone jako *jednostki logoepistemiczne*, gdyż należą one równocześnie do kultury i języka. Należy dodać, że u podstaw *taktyk mownych w zachowaniu* znajdują się prace Johna Austina⁹ o *aktach mownych (czynnościach)*. Pojęcie *akty mowne* jako minimalne jednostki komunikacji mownej zawierają w sobie zarówno intencję jak i treści.

⁶ Ю.Е. Прохоров: *Национальные социокультурные стереотипы...*, s. 98.

⁷ В.В. Воробьев: *Лингвокультурология...*, s. 44 (wszędzie, gdzie nie wskazuję tłumacza, przekład mój — T.P.).

⁸ Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров: *В поисках новых путей...*

⁹ J.L. Austin: *How to do things with words*. New York: Oxford UP 1973.

Warto odnotować, że cytowani wyżej specjaliści w jednej ze swoich ostatnich publikacji zrezygnowali z terminu *logoepistema* i wprowadzili terminy *sapientema* i *lingwosapientema*.

W kontekście danych rozważań, można w tym miejscu wyrazić pogląd, że z pierwotnej kompleksowej dyscypliny naukowej określanej jako *lingwo-realioznawstwo*, wyłoniły się faktycznie dwie: *komunikacja interkulturowa* i *lingwokulturologia*. Za priorytetowe zagadnienia w przypadku pierwszej z tych dyscyplin można uważać *czynności mowne — taktyki mowne w zachowaniu*, w przypadku drugiej natomiast — *logoepistemę (sapientemę, lingwoepistemę)*. Te ostatnie terminy znalazły co prawda naukowe uzasadnienie w przytoczonej wyżej publikacji Jewgienija Wierieszczagina i Witalija Kostomarowa¹⁰, jednak w przekonaniu autora niniejszej wypowiedzi wymagają pogłębionej eksploracji, szczególnie w kontekście poszukiwań badawczych współczesnej glottodydaktyki.

Przedostatni z zasygnalizowanych wcześniej terminów to *etnocentryzm*. Najczęściej jest on definiowany jako skłonność do preferowania wartości rodzimej kultury i traktowania jej prawidłowości jako naturalnych i co szczególnie trzeba podkreślić — jedynie możliwych. *Etnocentryzm* jest przeciwstawiany *relatywizmowi kulturowemu*, który polega na uznaniu względności każdej kultury i analizowaniu każdego elementu obcej kultury jedynie w kontekście funkcji, jaką pełni on w kulturze rodzimej.

Ostatnie z wymienionych pojęć (terminów) to *ponadnarodowościowa tożsamość kulturowa*¹¹. Pojęcie to wywołuje najbardziej kontrowersyjne opinie. Z jednej strony, stanowi ono koncept idealny, jednak z drugiej — w realnej rzeczywistości, nawet w perspektywie XXI wieku — wywołuje wątpliwości. W przekonaniu autora niniejszej wypowiedzi, wątpliwości te uwarunkowane są faktem, że każdy *etnos* zawsze będzie starał się o zachowanie tożsamości, chociażby w minimalnym zakresie, nawet przy silnej tendencji do *akulturacji* czy też *inkulturacji*. Wątpliwości, o których mowa, mogą dotyczyć zarówno małych jak i dużych *etnosów*. Szczególnie ostro zarysowuje się już obecnie tendencja do zachowania tożsamości przez małe *etnosy*, funkcjonujące czy też pokrywające się z nacjami, które stosunkowo niedawno uzyskały suwerenność.

Pośród problemów związanych z *komunikacją interkulturową* istotne miejsce zajmują funkcje tej komunikacji. Można wyróżnić następujące:

1) funkcję komunikacyjną, która zapewnia przekaz wiedzy, informacji, zarówno w ramach jednego *etnosu* (za pomocą danego języka), jak i w procesie *komunikacji międzykulturowej*;

¹⁰ E.M. Верещагин, В.Г. Костомаров: *Язык и культура...*

¹¹ E. Zawadzka: *Europejski wymiar edukacji...*, s. 59.

2) funkcję aksjologiczną, która może zbliżać *etnosy* w rezultacie uznania wartości na przykład chrześcijańskich, jak również przeciwstawiać *etnosy* i grupy *etnosów* przy wzajemnej nieakceptacji kultur i ich produktów wyrażonych między innymi w formie werbalnej;

3) funkcję regulującą (normatywną); realizacja tej funkcji pozwala utrzymywać równowagę socjalną, a jej nieprzestrzeganie prowadzi do antydialogu kultur, jak również do otwartych konfliktów; szczególnie ważna jest funkcja rozgraniczenia integracji socjalnych, narodowościowych i innych wspólnot ludzkich, która pozwala na identyfikowanie większej lub mniejszej wspólnoty ludzkiej, w tym również według ich narodowościowej mentalności;

4) operowanie językiem prowadzi do kształtowania tzw. narodowościowo-językowego obrazu świata; istota tej funkcji sprowadza się do tego, że pozwala człowiekowi przyswajać osiągnięcia kultury światowej (wyrażone w języku czy też w kilku językach) przy zachowaniu swojej indywidualności, zapewnia równowagę indywidualności i zbiorowości; inaczej mówiąc, dzięki tej funkcji człowiek może stać się osobowością językową.

W procesie komunikacji mownej, niezależnie od tego, z kim się porozumiewamy (zarówno w przypadku relacji kulturowej rodzimej, jak i obcej), człowiek zazwyczaj opiera się na swoim uprzednim doświadczeniu, na standardowych sytuacjach, w których kształtowała się jego osobowość, w których był wychowywany. W rezultacie, wszystko to, co odnosi się do kręgu kulturowego danego człowieka, jest dla niego normalne, natomiast to, co jest związane z obcą kulturą, wydaje mu się dziwne i niezrozumiałe. Brak informacji o kulturze i historii obcego kraju oraz wszystkiego co jest z tym związane prowadzi do kształtowania się określonych stereotypów o danym *etnosie* (np.: *schludny Niemiec, snobistyczny Anglik, kochliwy Francuz* etc.). Stereotypy ukształtowane w rezultacie ograniczonego wykształcenia i często wynikające z wąskich horyzontów myślowych wpływają negatywnie na interpersonalne relacje w samym akcie *komunikacji międzykulturowej*.

W powyższym kontekście można sformułować następujący wniosek: jednym z warunków zrozumienia mentalności obcego *etnosu*, spojrzenia na świat oczami przedstawicieli obcej kultury, jest opanowanie języka danej wspólnoty kulturowej (patrz, szerzej: zagadnienia inkulturacji i akulturacji w trakcie dalszych rozważań).

* * *

Wśród czynników determinujących *komunikację międzykulturową* można wyróżnić: ogólne, bazowe, narodowościowo-kulturowe i specyficzne.

Dwie pierwsze grupy były przedmiotem szczegółowej analizy w dwóch ostatnich publikacjach autora niniejszych rozważań¹². Z tego też względu ograniczę się tylko do ich wskazania. Do czynników ogólnych należą: kognitywne, psychologiczne (kształtujące osobowość), dydaktyczno-socjo-kulturowe, pedagogiczne (wychowawcze). Z kolei, do czynników bazowych można zaliczyć kompetencje lingwokulturologiczną i interkulturową.

Spośród wymienionych czynników, które determinują *komunikację międzykulturową*, oddzielnego komentarza i bliższej charakterystyki wymagają *czynniki narodowościowo-kulturowe*. Odnoszą się one do konkretnego *etnosu*. Można wśród nich wyróżnić:

- 1) czynniki związane z tradycją kulturową i skorelowane z:
  - a) aprobowanymi i nieaprobowanymi w danej wspólnocie językowej typami i odmianami komunikacji mownej;
  - b) kształtowaniem stereotypowych sytuacji komunikacyjnych, które wchodzą w określony zbiór kultury narodowościowej danego *etnosu*;
  - c) etykietą uniwersalnych aktów komunikacji;
  - d) socjalno-symbolicznymi osobliwościami komunikacji w ramach danego *etnosu*;
- 2) czynniki związane z socjalnymi funkcjami komunikacji i skorelowane z podjęzycznymi oraz stylistycznymi osobliwościami, a także formami etykiety mownej;
- 3) czynniki związane z etnopsychologią w wąskim sensie, tj. osobliwościami przebiegu i upośrednienia procesów psychicznych w różnych rodzajach działalności, które skorelowane z psycholingwistyczną organizacją działalności mownej znajdują odbicie w nomenklaturze, funkcjach i osobliwościach przebiegu zjawisk proksemicznych, paralingwistycznych i związanych z *body language* (z mową ciała);
- 4) czynniki związane z występowaniem w teaurusie danej społeczności tych lub innych specyficznych reakcji, pojęć itp., które znajdują odbicie w systemie tradycyjnych obrazów, porównań, symbolicznym użyciu określonych denotatów, a także w systemie środków *body language*;
- 5) *czynniki narodowościowo-kulturowe* określane są przez specyfikę danej wspólnoty językowej. Znajduje to swoje odbicie w:
  - systemie stereotypów;
  - systemie obrazów, porównań;
  - strukturze tekstów;
  - formach etykiety;

¹² T. Pacholczyk: *Общие и базисные...*, s. 121–126; tegoż: *Глоттодидактические аспекты...*, s. 107–116.

- podjęzykach i stylistyce funkcjonalnej;
- psycholingwistycznej organizacji zarówno działalności mownej jak i innej działalności;
- systemie środków *body language*¹³.

* * *

Mówiąc o czynnikach specyficznych warunkujących *komunikację interkulturową*, mam na względzie tylko te, które odnoszą się do dwóch bezpośrednich *etnosów* i mają swoje historyczne uwarunkowania. W powyższym kontekście wystarczy chociażby wspomnieć w ogólnym zarysie o polsko-rosyjskich kontaktach, które traktuję jako swojego rodzaju egzemplifikację czynników specyficznych.

Czynników te przedstawię na tle ogólnej charakterystyki tzw. mitu jedności słowiańskiej, który bez wątpienia ma cechę idei utopijnej. Mit ten w istocie rzeczy rozbija się przy pierwszej konkretnej konfrontacji zarówno z minioną historią wielu nacji słowiańskich (wystarczy wspomnieć niekończące się konflikty Rusi Kijowskiej, Polski i innych zachodnio- i południowsłowiańskich wspólnot państwowych), jak i historią przełomu XX i XXI wieku (np.: rozpad Związku Radzieckiego, Czechosłowacji czy też Jugosławii).

Mit wspólnoty słowiańskiej ulega również pewnemu rozkładowi jeśli będziemy rozpatrywać go na tle historii stosunków międzynarodowych między poszczególnymi nacjami słowiańskimi. Mam tu na myśli znane przykłady tradycyjnych antagonizmów sąsiadujących współbraci słowiańskich — Rosjan i Ukraińców; Ukraińców, Rosjan i Polaków; Polaków i Czechów; Bułgarów i Serbów; czy też Serbów i Chorwatów.

Ów mit jedności słowiańskiej rozpada się także, gdy zestawimy z historyczną przynależność Słowian do różnych konfesji: prawosławia, katolicyzmu, protestantyzmu czy też różnych odmian islamu. Wynikają stąd istotne różnice w różnych sferach: kultury narodowej, mentalności, stosunku do innych *etnosów* itp.

Mimo przedstawionych tu różnic na podstawie analizy mitu jedności słowiańskiej można wyrazić pogląd, że Rosjanie i Polacy są sobie bliscy dzięki wspólnemu rodowodowi słowiańskiemu, wspólnym korzeniom prajęzyka i prakultury, przez przynależności do wspólnej cywilizacji, która powstała na podstawie uniwersalnych wartości chrześcijaństwa. Jednakże, przy tym wszystkim i na przekór temu, między Rosjanami i Polakami od

¹³ *Национально-культурная специфика речевого поведения*: Москва: Изд-во „Прогресс” 1977, s. 9–10.

dawna występuje sfera obcości. Patrząc na te zjawiska z punktu widzenia współczesności i perspektyw XXI wieku, istnieje wręcz konieczność przezwyciężenia tej obcości i zmierzania ku wzajemnemu zrozumieniu. A to z kolei oznacza wzajemne uświadomienie sobie podstaw uniwersalnych (prawosławie i katolicyzm, zarówno wschodnie, jak i zachodnie jako części składowe europejskiej całości) i podstaw narodowościowych (tradycje i charakter państwowości, oblicze moralne kultury i społeczna mentalność). Zrozumienie owo winno polegać nie tylko na wybaczeniu, ale również, a może nawet przede wszystkim, na wzajemnym poszanowaniu czy też współczuciu. Bez tego wszystkiego trudno mówić o współpracy czy też kształtowaniu ponadnarodowościowego europeizmu w relacji polskiego i rosyjski *etnosu*.

Ponadnarodowościowy europeizm, podobnie jak i *ponadnarodowościowa tożsamość kulturowa*, którą charakteryzowałem wcześniej, stanowi również superidealny koncept i jego realizacja jest mało realna w aktualnej rzeczywistości XXI wieku.

Mówiąc o czynnikach specyficznych warunkujących polsko-rosyjski dialog międzykulturowy jako integralnej części w kształtowaniu *ponadnarodowościowego europeizmu*, niektórzy badacze¹⁴ do tych czynników zaliczają:

— [...] traumatyczne aspekty pamięci historycznej wpływające na mentalne nastawienia i stosunki kulturowe mogą być neutralizowane na drodze wzajemnego i wytrwałego dążenia do ukazania prawdy o przeszłości; obustronne ukazanie prawdy pozwoli przezwyciężyć efekt *katharsis* i rozszerzyć drogę do dialogu międzykulturowego;

— pamięć o wydarzeniach historycznych nie powinna być intencjonalnie demonstrowana i wykorzystywana w formie urażającej poszanowanie drugiego narodu; pamięć o przeszłości powinna służyć konstruktywnemu podejściu do przyszłości i pojednania;

— kształtowanie w sferze mentalnej wzajemnego pozytywnego obrazu na drodze bezstronnego (bez uprzedzeń) przedstawienia obiektywnej wiedzy o swoich krajach i społeczeństwach, o uwarunkowaniach ich losów oraz o bieżących problemach życiowych;

— wypieranie obiegowych, negatywnych narodowościowych heterostereotypów na drodze wzajemnego zbliżenia, poznawania prawdy o sobie i kształtowanie nastawień asertywnych oraz tolerancyjności w stosunku do różnorodności.

Warto dodać, że czynniki te mogą w zasadniczy sposób wpływać na motywację do nauki języka rosyjskiego w polskim środowisku językowym.

Czynniki specyficzne, o których była mowa wyżej, w stosunku do innego, nawet słowiańskiego *etnosu* (np.: Serbii lub Słowacji), faktycznie mogą nie mieć żadnego znaczenia. Należy w tym miejscu podkreślić, że na przykład w jednoczącej się Europie, czynniki owe, określane jako specyficzne, mogą czy też powinny mieć charakter oczywisty.

¹⁴ W. Woźniewicz: *Обусловленности познания культурных артефактов и вопросы межкультурного диалога в польско-восточнославянском языковом пространстве*, „Studia Rossica Posnaniensia” (Poznań) 2002, vol. XXX, s. 122–123.

Warto również zaakcentować, że aparat pojęciowy w zakresie *lingwokulturologii* i *komunikacji interkulturowej*, jako stosunkowo nowych dyscyplin naukowych, będzie podlegał różnym modyfikacjom i szczegółowym badaniom, tym bardziej że status naukowy wspomnianych dyscyplin wciąż jeszcze się konstytuuje.

* * *

Interkulturowe nauczanie w zakresie języków obcych można rozpatrywać jako proces o charakterze kształcącym. Proces ten jest skorelowany z konceptami *akulturacja* i *inkulturacja*. We współczesnych badaniach w zakresie kulturologii, lingwokulturologii czy też w pewnym stopniu również glottodydaktyki można zauważyć różnorodne interpretacje tych konceptów. Z tego też względu, autor niniejszej wypowiedzi, uważa za celowe uzasadnić własny punkt widzenia w tym zakresie.

Akulturację (< ang. *acculturation* < łac. *ad* + *kultura* — kształcenie, rozwój) zazwyczaj rozpatruje się jako wieloaspektowy proces wzajemnego wpływu kultur. W rezultacie tego wpływu kultura jednego *etnosu* częściowo lub, rzadziej, całkowicie percypuje kulturę drugiego, który znajduje się na wyższym poziomie pod względem cywilizacyjnym. Proces ten w efekcie prowadzi do asymilacji i etnicznej konsolidacji dwóch kultur.

Jeśli wcześniej (jeszcze w końcu XX wieku) główna uwaga wielu badaczy koncentrowała się na wpływie kultury dawcy (tj. kultury dominującej) na kulturę recypienta (tj. kultury podporządkowanej), to w ostatnim czasie (przełom XX i XXI wieku) przedmiotem badań stał się i odwrotny wpływ (np., fascynacja oryginalnością i niepowtarzalnym kolorytem folkloru kultury recypienta i jego percepcją przez kulturę dawcy).

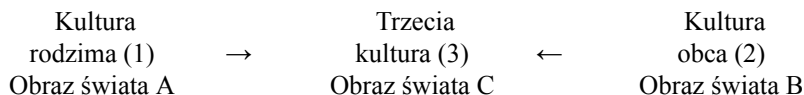
Akulturacja w jakimś stopniu jest skorelowana z *inkulturacją* (< łac. *in* — w + *kultura* — oddziaływanie, kultywowanie). Jest to proces kształtowania nawyków kulturowych przez człowieka, tzw. wchodzenie w kulturę.

Nietrudno zauważyć, że koncepty *akulturacja* i *inkulturacja* nie są tożsame. Trzeba jednak podkreślić, że *akulturacja* stanowi dwustronny proces wzajemnego wpływu kultur, natomiast *inkulturacja*, czyli owo *wchodzenie w kulturę* ma charakter jednostronny.

W rezultacie procesu *akulturacji* może być mowa o jakościowo nowym zjawisku — o tzw. *trzeciej kulturze*¹⁵. Charakteryzuje się ona nowym spoj-

¹⁵ А. Бердичевский: *Межкультурное общение. Проблемы обучения*. „Мир русского слова” 2005, nr 1–2, s. 21–22; H. Hunfeld: *Die Normalität des Fremden*. Waldsteinberg: Heidrun Popp Verlag 1998.

rzeniem na osobowość człowieka i pośrednim położeniem między kulturą rodzimą a obcą.

Należy zaznaczyć, że w centrum uwagi koncepcji *trzeciej kultury* znajduje się osobowość człowieka. U podstaw tej koncepcji leży nie prosty proces syntezy dwóch kultur w jedną — trzecią, jak to podkreśla się w analizie pojęcia *akulturacji* z punktu widzenia kulturologii, a w istocie rzeczy jest to

[...] *czynnościowy proces synergii*: wzajemny wpływ tych dwóch kultur na myślowe i czynnościowe aspekty komunikujących się przedstawicieli tych kultur, w wyniku którego ustawicznie powstają całkowicie nowe konteksty czynnościowe partnerów w zakresie komunikacji międzykulturowej, polegające na znajomości swojej własnej i obcej kultury¹⁶.

W świetle powyższych uwag można skonstatować, że koncepcja tzw. *trzeciej kultury* w kształtowaniu *intercultural communication* stwarza nowe perspektywy badawcze.

Przedstawione w niniejszej publikacji zagadnienia pozwalają na sformułowanie następujących celów badawczych:

1) Dalsze dążenie do racjonalnego ujednoczenia aparatu pojęciowego *lingwokulturologii* i *komunikacji interkulturowej*.

2) Wieloaspektowe poznanie specyfiki odzwierciedlenia kultury, zarówno rodzimej jak i obcej, jako przejawu mentalności znajdującej swój wyraz w języku, z uwzględnieniem kultur monoaktywnych, poliaktywnych i reaktywnych.

3) Racjonalne ustalenie zasad opisu, doboru i poznania jednostek wiedzy kulturowej dla celów dydaktycznych.

4) Opracowanie teoretycznych i stosowanych zagadnień współczesnej glottodydaktyki na podstawie koncepcji *trzeciej kultury*.

5) Modernizacja polskiego systemu edukacji narodowej w zakresie wszystkich przedmiotów humanistycznych (nie tylko języków obcych) z uwzględnieniem lingwokulturowej analizy porównawczej podstaw programowych i programów nauczania (w tym kontekście autor niniejszej wypowiedzi wychodzi z założenia, że racjonalne kształtowanie *komunikacji międzykulturowej* wśród młodego pokolenia Polaków winno odbywać się nie tylko na bazie języków obcych, ale również w odniesieniu do innych przedmiotów humanistycznych w polskiej szkole; chodzi tutaj o zdobywanie podstaw wiedzy kulturowej

¹⁶ А. Бердичевский: *Межкультурное общение...*, s. 21–22.

w aspekcie porównawczym, tj. w relacji **kultura rodzima — kultura obca** na tle kultury europejskiej i światowej).

6) Przewartościowanie wielu problemów współczesnej glottodydaktyki z uwzględnieniem teoretycznych i stosowanych podstaw *obcojęzycznej komunikacji międzykulturowej*.

Przedstawione w tym opracowaniu zagadnienia stanowią próbę stosunkowo nowego spojrzenia na wieloaspektowe problemy *komunikacji interkulturowej* jako części składowej współczesnej glottodydaktyki¹⁷.

Tadeusz Pacholczyk

ЛИНГВИСТИЧЕСКИ-ДИДАКТИЧЕСКИЕ РЕФЛЕКСИИ НАД ИНОЯЗЫЧНОЙ ИНТЕРКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИЕЙ

Резюме

Одно из самых основных направлений в модернизации как теоретической, так и прикладной глоттодидактики, вмещается в понятие *иноязычной интеркультурной коммуникации*. На этой основе вырисовывается необходимость модификации процесса обучения/учения иностранным языкам с учетом нового переосмысления многих проблем современной глоттодидактики, которые до сих пор казались незыблемыми.

В указанном выше контексте главная цель данных рассуждений сводится к представлению следующих вопросов:

- определить главную цель *кросскультурного общения* в обучении/учении иностранным языкам;
- определить функции этого общения;
- обсудить основной иноязычный аппарат прямо или косвенно касающийся *intercultural communication* с одновременной попыткой интерпретации восьми главных понятий-терминов;
- уточнить факторы детерминирующие *интеркультурную коммуникацию* (т. наз. общие, базисные, национально-культурные и специфические);
- наметить специфику факторов обуславливающих польско-русский межкультурный диалог (специфические факторы) на фоне мифа славянского единства;
- обосновать формирование т. наз. *третьей культуры* как результат *аккультурации*.

На основании анализа указанных выше вопросов были сформулированы выводы, которые, между прочим, касаются: необходимости дальнейшего уточнения понятийного аппарата *лингвокультурологии* и *интеркультурной коммуникации*; многоаспектного изучения специфики отражения культуры; отбора и изучения единиц культурных знаний для дидактических целей, или переосмысления многих вопросов современной глоттодидактики с учетом теоретических и прикладных основ *иноязычной интеркультурной коммуникации*.

¹⁷ Przedstawione w niniejszej publikacji rozważania stanowią pogłębione i poszerzone studium problemu zasygnalizowanego przez autora w jednym z poprzednich jego artykułów (bez badań empirycznych), patrz: *В поисках оптимизации кросскультурного общения (теоретические и прикладные рекомендации)*. W: *Русистика на рубеже веков*. Ред. З. Чапига, Г.А. Зенталя. Rzeszów: Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego 2009, s. 123–134 (Юбилейная книга в честь проф. Антони Палиньского).

Tadeusz Pacholczyk

LINGUODIDACTIC REFLECTIONS
ON INTERCULTURAL COMMUNICATION IN A FOREIGN LANGUAGE

S u m m a r y

One of the main directions of modernization of both theoretical and applied glottodidactics is included in the concept of foreign language intercultural communication. This points to a necessity of modification of the process of teaching/learning foreign languages, considering re-evaluation of numerous problems of contemporary glottodidactics that have so far seemed unquestionable.

In this context, the main aim of the present considerations is to present the following issues:

- determining the main aim of intercultural communication in foreign language teaching,
- determining the function of this communication,
- presenting the basic conceptual apparatus directly and indirectly pertaining to intercultural communication, with a simultaneous attempt at interpretation of the eight main conceptual terms,
- identifying the factors determining intercultural communication (global, base, ethno-cultural and specific factors),
- sketching the specific factors determining Polish-Russian intercultural dialogue at the background of the so-called myth of Slavic unity,
- justifying the formation of the so-called third culture as a result of acculturation.

The analysis of the above-mentioned issues served to formulate a number of conclusions regarding: unification of the conceptual apparatus of linguoculturology and intercultural communication; multidimensional study of the specificity of the reflection of culture; description, selection and the study of units of cultural knowledge for didactic purposes; as well as re-evaluation of multiple problems of contemporary glottodidactics considering theoretical and applied foundations of foreign intercultural communication.